

© toate drepturile sunt rezervate autorului

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
a României**

TALOȘ, MARIUS

Magis și Epektasis: două aripi pentru un singur zbor / Marius Talos;

Târgu-Lăpuș:

Galaxia Gutenberg, 2019

ISBN 978-973-141-830-8

Bibliogr.

Index

I. Talos, Marius (autor)

www.galaxiagutenberg.ro

Editura Galaxia Gutenberg

435600 Târgu-Lăpuș, str. Florilor nr. 11

Mobil: 0723-377599, 0733-979383

e-mail: contact@galaxiagutenberg.ro

PRINTED IN ROMANIA

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Marius Talos

MAGIS ȘI EPEKTASIS DOUĂ ARIPI PENTRU UN SINGUR ZBOR

Galaxia Gutenberg
2019

Cuprins

ABREVIERI	5
CUPRINS	7
INTRODUCERE	9
 CAPITOLUL 1: „ZBORUL” PAULIN	17
1.1. PREZENTAREA GENERALĂ ȘI STRUCTURA SCRISORII CĂTRE FILIPENI	17
1.2. PRIMA PARTE A SCRISORII: FIL 1,1-2,18	21
1.3. DINAMISMUL CRISTOLOGIC DIN FIL 2,5-11	26
1.3.1. <i>Structura textului</i>	26
1.3.2. <i>Analiza primei strofe: Fil 2, 6-8</i>	28
1.3.3. <i>Analiza celei de-a doua strofe: Fil 2,9-11</i>	32
1.4. PARTEA FINALĂ A SCRISORII: FIL 3.1-4.23	36
1.5. PERICOPA DESPRE EPEKTASIS: FIL 3,12-16	40
1.5.1. <i>Prezentarea și structura textului</i>	40
1.6. REZUMATUL DOCTRINEI PAULINE DESPRE EPECTAZĂ	50
 CAPITOLUL 2 – EPECTAZA GREGORIANĂ	57
2.1. PROTOLOGIA ÎN CANTICA	61
2.1.1. <i>Creația</i>	61
2.1.2. <i>Dinamismul Întrupării ca un rezumat al Misterului pascal</i>	70
2.1.3. <i>Interpretarea nisenă a înmului cristologic Fil 2,5-11</i>	76
2.2. ESHATOLOGIE ÎN CANTICA	90
2.2.1. <i>Introducere</i>	90
2.2.2. <i>Dumnezeu Unul și Întreit: încoronarea și destinul mântuirii omului</i>	91
2.2.3. <i>Scurtă considerație asupra apocatastazei sf. Grigore</i>	94
2.2.4. <i>Aspectul problematic al restaurării universale</i>	98
INTRODUCERE	104
2.3. „UITAREA” ÎN CANTICA	105
2.3.1. <i>Ce să uiți și să lași în urmă?</i>	105
2.3.2. <i>Păcatul omului și intervenția divină</i>	107
2.3.3. <i>Uitarea chiar și a bunurilor spirituale</i>	110

2.3.4. Concluzii.....	112
2.4. EPEKTASIS ÎN CANTICA	116
2.4.1. Schema diairetică.....	117
2.4.2. Schema de verticalitate sau ascensiune.....	118
2.4.3. Schema interiorității și a uniunii.....	118
2.5. INFINITATEA LUI DUMNEZEU ȘI INFINITATEA EPECTAZEI ÎN CANTICA	119
2.5.1. Introducere.....	119
2.5.2. De la un Dumnezeu de neînțeles la un Dumnezeu nemărginit.....	120
2.5.3. Contribuții biblice și ale Sf. Grigore pe tema infinitului.....	123
CAPITOLUL 3 – MAGISUL IGNAȚIAN	129
3.1. EXERCIȚIILE SPIRITUALE – UN TEXT MULTIPLU ȘI DESCHIS	129
3.2. SCOPUL VIEȚII CA PRINCIPIU ȘI FUNDAMENT	138
3.2.1. <i>Anima Christi</i>	140
3.2.2. <i>ES 1</i>	144
3.2.3. <i>ES 23 Principiul și Fundamentul</i>	145
3.2.4. <i>ES 46</i>	147
3.2.5. <i>ES 169. Pregătire pentru a face o alegere</i>	148
3.2.6. <i>Contemplația Ad amorem</i>	150
3.3. MAGIS: CÂND „MAI MULT” ÎNSEAMNĂ „MAI APROAPE”	156
3.3.1. <i>Magis: O marcă ignațiană, mai mult celebră decât înțelegea cu adevărat...</i>	156
3.3.2. <i>Magis ca fiind mai aproape de Dumnezeu și de aproapele</i>	158
3.4. DEUS SEMPER MAIOR SAU INFINITUL ÎN VIZIUNEA IGNAȚIANĂ	163
CONCLUZII DESCHISE SPRE UN NOU ÎNCEPUT	171
POSTFAȚĂ	183
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	187
EDIȚII CRITICE	187
EDIȚII CRITICE ȘI TRADUCERI	188
BIBLIOGRAFIE GENERALĂ	189
BIBLIOGRAFIE PAULINĂ	202
BIBLIOGRAFIE DESPRE CÂNTAREA CÂNTĂRILOR	203

INTRODUCERE

Se povestește că, demult, unei turturele i s-a frânt o aripă. La început, ce o durea era numai aripa ruptă și tot ce visa de acum sărmăna ne-zburătoare era cum să supraviețuiască. Cum-necum a reușit, nu doar să supraviețuiască, ci și să viețuiască, ba chiar să conviețuiască alături de alte surate mono-aripate, pentru care aripa lipsă fusese uitată. Iar odată cu aripa, și dorul după zbor. Cu timpul, accidentul deveni atât de mult o normalitate, încât puilor li se reteza la naștere aceeași aripă tocmai în numele normalității, pentru a fi în ton cu lumea: „ori ești într-o aripă, ori ești într-o ureche!” Firește că, în această situație, toți cei diferiți erau considerați primejdioși, dar mai cu seamă cei „cu cealaltă aripă” erau tratați ca vrăjmași. Așa se face că integritatea s-a transformat într-o utopie evlavioasă, rezervată unui Porumbel sacru din vremuri imemorale, în timp ce zborul a ajuns să fie anatemitizat drept o amintire primejdioasă pentru viața de zi cu zi: era suficient ca vreunul să vrea să zboare, că era „zburat” a doua zi!

Numai că, într-o astfel de bună zi, se întâlniră două astfel de păsări, fiecare lipsită de aripa celeilalte, dar ambele chinuite launtric de aceeași întrebare: „cum poți fi turturea dacă nu poți zbura?” Precum era de așteptat, prima lor reacție a fost una de neîncredere reciprocă și mascată de superioritate, dacă nu chiar de rivalitate: „ce folos că are ce-mi lipsește mie, dacă nu-i la fel ca mine?” Însă tot stând ele laolaltă, începură a cugeta: „ce-ar fi să încercăm împreună ceea ce nu reușim în parte?” Și strângându-se cât putură una de cealaltă, au început să dea fiecare din aripile

lor tefere, cu timp și fără timp, în același ritm și în aceeași direcție, către Porumbelul sfânt, ce le servea și de pildă și de chemare tainică. Încet, încet, teama presupusei rivalități făcu loc unei realități pe care înainte doar și-o imaginaseră: aceea a zborului. Atunci li s-a vădit pentru întâia oară ce însemna să fii turturea și tot atunci începură să priceapă că nu puteau zbura decât împreună. Iar pe măsură ce înaintau, priceperea li se preschimba într-o iubire mereu sporită și neîndoită: cu cât iubeau mai mult zborul, cu atât țineau mai mult una la cealaltă, pentru că cele două aripi nu erau altceva decât propriile lor chemări, propriile lor firi, propriile lor iubiri...

Pentru cine este dispus să înțeleagă această poveste ca pe o parabolă a tânjirii neconținute a omului după Dumnezeu, atât Răsăritul cât și Apusul creștin îi oferă fiecare câte o „aripă” sub forma unor paradigme spirituale analoage: *epektasis* și *magis*.

Așa cum se va arăta, *epektasis* este derivat dintr-un cuvânt grecesc găsit în versete precum Filipeni 3:13, unde apare în expresia „tinzând cu totul către”. Termenul implică ceva care devine, se străduiește, crește sau se dezvoltă. Sfântul Grigore de Nyssa, inspirându-se atât din Sfântul Paul cât și din Origen, avea să folosească acest termen pentru a se referi la ideea înaintării spirituale neconținute. Unul dintre exemplele cele mai faimoase este descris în *Viața lui Moise*, care „în niciun moment nu s-a oprit în ascensiunea lui și nici nu a stabilit o limită pentru sine în cursul său ascendent”. La rândul lor, oamenii sunt încurajați „să nu înceteze niciodată să tindă către acele lucruri care urmează să vină”. Grigore credea că scopul final al omului este să crească în participarea la viața dumnezeiască. Întrucât Dumnezeu este o ființă infinită iar omul este mărginit, el a motivat că omul nu ar putea ajunge niciodată într-un punct

final pe drumul acestei participări, de unde și nevoia conceptului de *epektasis*.

De cealaltă parte, *magis* este un cuvânt latin care înseamnă „mai mult” sau „mai mare”. Este legat de *Ad maiorem Dei gloriam*, tradusă în românește „spre mereu mai marea mărire adusă lui Dumnezeu”, deviza *Societății lui Isus*. Înțeles astfel, *magis* primește conotația de a face și de a fi mai mult pentru Cristos și, prin urmare, de a face și de a fi mai mult pentru alții. Este o expresie a unei aspirații și a unei inspirații. Se referă la formarea unei comunități de prieteni în Domnul în vederea unei misiuni cu deschideri nelimitate ascultând semnele timpurilor.

Folosirea modernă a cuvântului este adesea urmărită în exercițiile sau reculegerile spirituale propuse de Sfântul Ignățiu, acolo unde exercitantului i se cere să se întrebe: „Ce am făcut pentru Cristos? Ce fac pentru Cristos? Și ce trebuie să fac pentru Cristos?” (ES 53). Cu cât îl vom cunoaște mai intim pe Cristos, după Sfântul Ignățiu, cu atât îl vom iubi mai mult și îl vom urma mai îndeaproape (ES 104). Într-adevăr, pe tot parcursul exercițiilor, un har trebuie să cerem în mod constant și acela este să-L urmăm pe Cristos mai îndeaproape (ES 109,130) sau să facem ceea ce este mai plăcut lui Dumnezeu (ES 97,168.179f). Ignățiu îl numește cel mai înalt grad de smerenie pentru ca noi să dorim mereu să fim mai mult asemenea lui Cristos în ce privește sărăcia și fuga de onorurile lumesti. De aceea, în Principiul și Fundamentul Exercițiilor Spirituale, *magis* apare drept criteriu de alegere al lucrurilor (realităților) de pe fața pământului sub forma îndemnului: „să dorim și să le alegem doar pe acelea care ne călăuzesc spre menirea pentru care suntem creați” (ES 23).

Aparent, nimic mai diferit decât cele două „aripi” spirituale. Cea dintâi prinde contur în Răsăritul capadocian al veacului al IV-lea, chiar în pragul recunoașterii creștinismului ca religie de stat a imperiului roman de către Împăratul Teodosie în 394. Inevitabil influențată din punct de vedere filozofic de medio și neoplatonism, doctrina epectazei se înrădăcește în tradiția biblică și patristică a învățăturii Bisericii Orientale despre *theosis* sau îndumnezeire, înțeleasă ca participare treptată la viața Sfintei Treimi². Cea de-a doua vine de la polul opus al Europei și cu o întârziere de unsprezece secole, când Biserica din Occident suferise deja marea schismă a Reformei și se confrunța deja cu zorii Modernității timpurii: nu întâmplător, spiritualitatea ignațiană poate fi considerată în continuitate cu *devotio moderna*³.

La rândul lor, cu greu se poate găsi un numitor comun între biografiile celor doi autori spirituali, între un episcop, Sfântul Grigore de Nyssa, și un călugăr ce avea să fugă toată viața din calea titlurilor eclesiastice, Sfântul Ignățiu de Loyola. Mai important însă, chiar și viziunile lor spirituale se prezintă la o primă abordare ca fiind diametral opuse: una dedicată urcușului spiritual, alta coborârii în slujire. Iar în

² Una dintre formulele clasice ale doctrinei îndumnezeirii se găsește la sf. Irineu de Lyon: „Cuvântul s-a făcut trup iar Fiul lui Dumnezeu s-a făcut fiu al omului, ca să-i îngăduie omului să ajungă la Cuvântul lui Dumnezeu și, primind adopțiunea, să devină fiu al lui Dumnezeu” (IRENEU, *Adv. Haer.* III, 19,1, PG 7, 939b), SC 34 (1952), p. 332; III, 16, 3, col. 922bc, p. 282.

³ *Devotio moderna*, mișcare religioasă în cadrul catolicismului roman de la sfârșitul secolului al XIV-lea și al XVI-lea, a pus accent asupra meditației și vieții interioare, acordând o importanță redusă actelor rituale și exterioare și lăsând în umbră spiritualitatea extrem de speculativă din secolele precedente.

cele din urmă, ce afinitate poate fi găsită între moșternirile lăsate? Într-adevăr, deși cercetările separate ale celor două modele spirituale cresc exponențial în ultimele decenii, încă nu s-a încercat o abordare sistematică a corespondențelor dintre *magis* și *epektasis*. Mai mult, deși două dintre studiile seminale despre Grigore de Nyssa sunt semnate de iezuiți, Jean Daniélou și Hans Urs von Balthasar⁴, acestea se concentrează asupra raportului fecund dintre credință și filosofie, preferând în schimb să treacă sub tăcere corespondența latentă dintre Părintele capadocian și întemeietorul *Societății lui Isus*.

Și totuși, motivele acestei asocieri nu pot fi trecute cu vederea. Întâi de toate, ambele „aripi” „bat” deopotrivă în ritmul exercițiilor spirituale. Lucru evident în cazul Pelerinului din Loyola, care devine autorul cărții celei mai cunoscute despre acest subiect, același detaliu se confirmă surprinzător și în cazul Episcopului din Nyssa. Într-adevăr, seria neterminată a Omiliilor despre *Cântarea Cântărilor* – care, alături de Viața lui Moise, constituie scrierea emblematică despre *epektasis* – a fost dedicată instruirii sufletești a diaconiței Olimpia, aceeași care mai târziu avea să-l aibă de duhovnic pe nimeni altul decât pe Sfântul Ioan Gură de Aur⁵. Însă și mai important decât acest detaliu este – așa cum arată Pierre Hadot⁶ – încadrarea capadocienilor

⁴ Într-adevăr, deși Von Balthasar avea să iasă mai târziu din *Societatea lui Isus*, el semnează studiul său de pionierat *Présence et pensée* în perioada sa de membru al ordinului iezuit.

⁵ Sfântul IOAN GURĂ DE AUR, *Scrisori din exil. Către Olimpiada și cei rămași credincioși. Despre deprimare, suferință și Providență*, Deisis 2008.

⁶ „Ancient spiritual exercises were no longer a part of philosophy, but found themselves integrated into Christian spirituality” (P. HADOT, A. DAVIDSON, *Philosophy as a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault*, 1995 (Beck)).

în primul rând al autorilor creștini care propuneau *philosophia* ca pe un exercițiu vital, după modelele socratice, stoice și neoplatonice. Scopul lor nu este altul decât *theoria* sau contemplarea Chipului nevăzut al lui Dumnezeu în Cuvântul Său întrupat pentru a-l cunoaște, a-l iubi și a-l urma mereu mai mult. Insistența repetițiilor în cele două demersuri spirituale este, așa cum vom vedea, emblematică pentru niște destinatari care se vor nu spectatori, ci protagoniști în sensul cel mai puternic.

Apoi, chiar și diferența menționată dintre *epektasis* și *magis* nu doar poate, ci trebuie citită într-un raport de complementaritate. Am putea spune că prima insistă preponderent asupra ascensiunii spirituale a omului lăuntric, în timp ce cealaltă focalizează mereu mai marea slavă adusă lui Dumnezeu. În afară de aceasta, *epektasis* a fost catalogată în repetate rânduri drept o spiritualitate unitivă, în contrast puternic cu accentul ignațian asupra slujirii. Însă cine spune că zborul e posibil cu două aripi identice emite o enormitate la fel de răsunătoare ca și cel care susține posibilitatea unui zbor prin două aripi lipsite de orice legătură. Într-adevăr, ce ar însemna Mirele din *Cântarea Cântărilor* pentru mireasa Sa, dacă ea nu L-ar căuta și chiar urma într-o adevărată Cale a Crucii? Iar de cealaltă parte, sfântul Ignațiu cheamă neconținut exercitanții să ceară harul unei cunoaște lăuntrice pentru a-L iubi mereu mai mult pe Acela pe care-L urmează, nu doar în vorbe, ci în fapte de slujire. În felul acesta, vom putea descoperi nu doar unitate în diversitatea celor două dinamici spirituale, ci mai ales simetria celor două aripi, ale iubirii și, respectiv, ale slujirii.

Însă punctul de referință hotărâtor pentru apropierea peste veacuri dintre Sfântul Grigore al Nyssei și Sfântul Ignațiu de Loyola rămâne urmarea neîncetată a lui Cristos,

asa cum a fost exprimată de Apostolul Paul în *Scrisoarea către Filipeni*. Și aici nu avem de-a face cu o asociere pausală, ci cu determinarea unor pași concreți în urmarea neîncetată a Celui care din veșnicie nu încetează să vină spre noi. Concret, miza acestei lucrări este să pună în lumină că atât episcopul nisen cât și întemeietorul iezuiților articulează procesul nesfârșit de transformare a ființei omenești potrivit modelului paulin din Fil 3,12-14. Respectivul model este constituit din cinci elemente tematice, grupate la rândul lor în câte două binomuri simetrice – unul teologic (*arché-télos*) și altul antropologic sau ascetico-mistic (*lethé- epéctasis*) – în jurul unei axe centrale, infinitatea esențială a lui Dumnezeu reflectată în infinitatea potențială inerentă dinamismului transcendental (*eros*) al spiritului omenesc.

Metodologia întrebuintată la elaborarea acestei lucrări îmbină analiza exegetică cu reflecția teologică. De aceea prezentăm în primul capitol al primei părți dinamismul spiritual inerent noțiunii de *epéctasis* în legătură cu Întruparea, așa cum reiese din *humus*-ul său original, *Scrisoarea paulină către Filipeni*, și mai precis în contextul capitolului al treilea⁷. Analizei textuale îi urmează sinteza teologică ce scoate în evidență principalele caracteristici teologice ale înțelegerii pe care o are Sfântul Paul despre epectază, pentru ca în final să propunem o schemă capabilă să reflecteze logica ei internă.

Cel de-al doilea capitol scoate în evidență elementele epectatice și incarnatorii din *Omiliile nisene la Cântarea Cântărilor*, cu intenția de a verifica în capitolul următor în ce măsură învățătura Sfântului Grigore de Nyssa despre

⁷ Am folosit cu precădere rezultatele furnizate de: S. BRITASI, *Gli esempi necessari per discernere, Il significato argomentativo della struttura della lettera di Paolo ai Filippesi*, Roma 2003.

epectază corespunde logicii interne dezvoltate de Apostol și care sunt contribuțiile originale ale episcopului capadocian.

Același lucru va fi urmărit în capitolul următor și în cazul Sfântului Ignațiu, oprindu-ne cu precădere la Exercițiile sale Spirituale. Fiind deja cunoscute afinitățile spirituale dintre Apostolul Neamurilor și fondatorul *Societății lui Isus*⁸, ne propunem să verificăm dacă și în ce măsură se regăsesc elementele modelului epektatic în înțelegerea *magis*-ului ignațian. Pentru aceasta nu ne vom mulțumi cu identificarea elementelor respective, căutând în schimb gruparea acestora în cele două binomuri amintite în jurul axei constituite de nemărginirea lui Dumnezeu.

Miza acestei căutări, evaluată în concluzie, e tocmai posibilitatea conjugării celor două „aripi” spirituale, diferite dar complementare, într-un singur „zbor”, oglindind astfel cele șapte „singularități” predicate de Apostol: „Este un singur trup și un singur Duh, după cum ați și fost chemați la o singură speranță, aceea a chemării voastre. Este un singur Domn, o singură credință, un singur botez, un singur Dumnezeu și Tată al tuturor, care este peste toate, prin toți și în toți” (Ef 4,4-6).

Notă: Primele două capitole sunt traduceri din lucrarea de doctorat *Encarnacion y Epektasis*, susținută în 2013 la *Universitatea Pontificală Comillas* din Madrid. Citatele pastristice sunt luate din Sfântul Grigorie de Nyssa, *Scrisori*, Partea a doua (PSB 30), Trad. Teodor Bodogae, IBM, 1998.

⁸ Cfr. F. PIERI, *Pablo e Ignacio, Testigos y maestros del discernimiento espiritual*, Sal Terrae 2005.

CAPITOLUL 1: „ZBORUL” PAULIN

ANALIZĂ TEXTUALĂ ȘI TEOLOGICĂ A FRAGMENTULUI PAULIN

Conform planului prezentat la sfârșitul introducerii, prima parte a tezei intenționează să analizeze ce vrea să exprime faimosul citat paulin din *Fil 3,13-14*, folosit de Grigore de Nyssa și, mai exact, care este articularea dintre Întruparea Domnului și avântul spiritual și existențial al lui Paul în urmarea Lui, așa cum se desfășoară în economia aceleiași scrisori citate. Pentru a realiza propunerea, vom oferi la început o prezentare a *Scrisorii către Filipeni*, împreună cu ipoteza structurii sale generale care a inspirat obiectivul nostru.

1.1. Prezentarea generală și structura *Scrisorii către filipeni*

Puține lucruri sunt cunoscute cu certitudine în legătură cu circumstanțele scrierii acestei scrisori⁹. Referirea explicită la lanțurile Apostolului: τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι (Fil 1,13) ne permite să o plasăm printre celelalte scrisori de închisoare, adresate Colosenilor, Efesenilor și lui Filemon¹⁰. Dacă data compunerii sale poate fi aproximată destul de probabil în

⁹ Cfr. J. MURPHY-O’CONNOR, *Paul. A Critical Life*, Oxford-New York 1997, pp. 215-230.

¹⁰ S. LEGASSE, *La carta a los filipenses, La carta a Filemón*, Cuadernos bíblicos 33, Estella Navarra 1985, p. 8.